

TERTIUM COMPARATIONIS У МІЖМОВНОМУ ЗІСТАВЛЕННІ ДІЕСЛІВНИХ СИСТЕМ _____

У статті з'ясовується проблема вибору *tertium comparationis* (основи зіставлення) при двосторонньому порівняльному аналізі дієслівних систем української та англійської мов. Обґрунтовується можливість застосування семантико-граматичної категорії «процесуальність» як основи зіставлення при встановленні міжмовних співвідношень між досліджуваними системами.

Ключові слова: міжмовне зіставлення, *tertium comparationis* (основа зіставлення), дієслово, категорія процесуальності.

Зіставне мовознавство (контрастивна лінгвістика) в останні десятиліття стрімко набуває статусу автономної дисципліни з визначеними, відмінними від інших напрямів мовознавства, ключовими позиціями, принципами та прийомами дослідження, метамовним апаратом. Активізація наукових досліджень у сфері міжмовного зіставлення спричинила появу низки розвідок, що мають на меті виявити загальне та специфічне в системах як споріднених, так і неспоріднених мов. До міжмовного, зокрема українсько-англійського, зіставлення залучають одиниці різних рівнів мовних систем, а самі дослідження мовних явищ проводять у ракурсі теорій генеративної, референційної, ідеографічної, когнітивної, функціональної лінгвістики, семіотики, соціолінгвістики, психолінгвістики тощо.

У розмаїтті лінгвістичних парадигм та виборі в їхніх межах об'єктів дослідження слово як універсальний мовний знак продовжує залишатися в центрі уваги. Як слушно зауважує О. О. Тараненко, «слово — основна одиниця лексики і центральна структурно-семантична одиниця мови в цілому, оскільки різними своїми аспектами воно входить до різних структурних рівнів мови»¹.

Актуальним з огляду на це видається міжмовне зіставлення дієслова, частини мовний характер якого в теоріях семантики та синтаксису увиразнює сукупність різнорівневих параметрів, провідне місце з-поміж яких посідають лексико-семантичні та граматичні. Попри значні здобутки у витлумаченні лінгвістичної природи дієслова в славистиці, германістиці, зіставному мовознавстві, коло проблемних питань, у центрі дослідження яких перебувають дієслівні одиниці та їхні системи, не перестає зменшуватися. Зокрема, у науковому доробку компаративістів — дослідників дієслова ще не знайшли системного вивчення парадигматичні (лексико-семантичні) та синтагматичні (формально-синтаксичні) параметри цього лексико-граматичного класу в неспоріднених мовах,

¹ Тараненко О. О. Слово // Українська мова : Енциклопедія / Редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. — К., 2000. — С. 565.

які можуть слугувати підґрунтям для встановлення комплексних міжмовних співвідношень у сфері дієслівних систем української та англійської мов.

Мета пропонованої статті полягає в обґрунтуванні можливості надання дієслівній категорії «процесуальність» статусу *tertium comparationis* (основи зіставлення) при встановленні лексико-семантичних та формально-синтаксичних співвідношень між дієслівними системами української та англійської мов.

Визначаючи об'єктом дослідження частиномовні (дієслівні) системи як множинності, утворювані дієсловами зіставлюваних мов, вважаємо за необхідне зупинитися на сучасному розумінні частиномовної стратифікації слів і пов'язаних із цим можливих шляхах міжмовного зіставлення.

Частини мови, на переконання Л. В. Щерби, — це не зовнішня стосовно структури мови класифікація, не наукова фікція, а жива й об'єктивна реальність, закладена власне мовною системою². «Частини мови, — як слушно наголошує О. С. Кубрякова, — належать до найбільш повно описаних розрядів слів, бо кожна граMATика і кожен словник окремої мови базується на прийнятому рішенні щодо кількості й номенклатури представлених у ній частин мови»³. На об'єктивні причини частиномовної стратифікації вказують і дослідники англійської мови⁴.

Історія розвитку гомогенних чи гетерогенних частиномовних класифікацій, побудованих відповідно на логічному, логіко-семантичному, формально-граматичному, психологічному, синтаксичному, лексико-граматичному, функціональному принципах чи певному їх поєднанні, — це окреме питання в граматичних теоріях мов, яке, незважаючи на давню традицію, і досі є дискусійним.

Попри складність виокремлення частин мови, а почасти саме через суперечливість цього питання, екстрапольовану на неможливість створення «однакової для всіх мов частиномовної системи»⁵, теоретичне осмислення таких класів не залишається поза увагою дослідників, особливо коли до аналізу залучають дві чи більше мов. Зіставлюваність частин мови як лексико-граматичних класів слів, а отже й правомірність їхнього вивчення в зіставному аспекті, у більшості мовознавців не викликає заперечення. Частини мови можна зіставляти завдяки «наявності в їхній основі певного універсального принципу внутрішньої організації складної сукупності властивостей — кореляції між узагальненими, категорійними значеннями частин мови», — наголошує Л. І. Шкарбан⁶. Незаперечною видається теза А. Є. Супруна про «універсальність категорії частин мови», а отже і про можливість міжмовного зіставлення семантичних і граматичних характеристик окремої частини мови, зумовленої тотожністю категорій мислення, так чи інакше відображених у частинах мови⁷.

Водночас «різні мови характеризуються неоднаковими потенціями щодо частиномовної категоризації світу»⁸. Така нетотожність інтерпретації дійсності

² Щерба Л. В. О частях речи в русском языке // Щерба Л. В. Избранные работы по русскому языку. — М., 1957. — С. 6.

³ Кубрякова Е. С. Язык и знание: на пути получения знаний о языке : Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. — М., 2004. — С. 29.

⁴ Див.: Quirk R. A comprehensive grammar of the English language. — London, 1985. — P. 86–110; Fries Ch. The Structure of English. — New York, 1952. — P. 34–48; Levin B. English Verb Classes and Alternations. — Chicago, 1993. — P. 12–18.

⁵ Кочерган М. П. Вступ до мовознавства. — К., 2000. — С. 301.

⁶ Шкарбан Л. И. К вопросу о типологии систем частей речи (на материале языков Юго-Восточной и Восточной Азии / Лингвистическая типология / Отв. ред. В. М. Солнцев. — М., 1983. — С. 159.

⁷ Супрун А. Е. Грамматические свойства слов и части речи // Вопр. теории частей речи (на материале языков различных типов). — Л., 1968. — С. 217.

⁸ Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства. — К., 2006. — С. 175.

в межах частиномовних класів дає підстави говорити про наукову перспективність міжмовного зіставлення частиномовних систем, особливо в контексті сучасного парадигмального простору лінгвістики, представленого як традиційними лінгвістичними напрямками з відносно усталеним категорійно-поняттєвим апаратом, так і новими «маргінальними галузями мовознавства»⁹. Зіставлення частиномовних (дієслівних, іменникових, прикметникових тощо) систем з метою встановлення передусім їхніх специфічних ознак на фоні спільних рис є дієвим способом поглибленого пізнання системно-функціональних закономірностей мов. Більше того, важко не погодитися з думкою лінгвістів про те, що зіставне вивчення частин мови може дати цінний матеріал для дослідження мовних картин світу, «оскільки розподіл слів за частинами мови є одним із способів категоризації й інтерпретації навколишнього світу»¹⁰.

«Привілейоване» місце в міжмовних зіставних розвідках, зорієнтованих на встановлення різного роду співвідношень між частиномовними системами, відводять дієслову. Більше того, дієслово кваліфікують як центральну частину мови, «що найчіткіше протиставляється іменникові — класові слів на позначення предметів»¹¹. Вказуючи на універсальність цих двох частин мови (імені та дієслова), Е. Сепір зауважував: «Який би невловимий характер не мало в окремих випадках розрізнення імені й дієслова, немає такої мови, яка б нехтувала цим розрізненням»¹².

О. О. Потебня кваліфікував дієслово як «найвищу, найбільш абстрактну, найбільш гнучку і конструктивну категорію людської мови»¹³. Подібні міркування про універсальність та центральність дієслова як частини мови зустрічаємо в більшості граматичних розвідок як у славистиці, зокрема україністиці, так і в германистиці, якою б частиномовною класифікацією не оперували автори цих досліджень¹⁴.

Однак така універсальність частиномовного статусу дієслова в мовних системах світу не розв'язує цілої низки суперечливих питань його лінгвістичної природи, особливо в аспекті поєднання традиційних і нових підходів до аналізу міжрівневих зв'язків і відношень мовних явищ. Ще В. Гумбольдт писав, що «...всі інші слова схожі на мертвий матеріал, який чекає на своє поєднання, і лише дієслово становить з'єднувальну ланку, яка містить у собі життя і поширює його»¹⁵.

Водночас варто зазначити, що мовознавці сходяться на думці про дієслово як «найскладнішу частину мови» хоча б через те, що з-поміж інших частин мови воно, з одного боку, має «найбільший набір морфологічних категорій»¹⁶, кожна

⁹ Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми.— Полтава, 2008.— С. 7.

¹⁰ Кочерган М. П. Основи...— С. 176.

¹¹ Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Теоретична морфологія української мови.— К., 2004.— С. 217.

¹² Сепір Э. Язык : Введение в изучение речи // Сепир Э. Избр. тр. по языкознанию и культурологии.— М., 1993.— С. 23.

¹³ Потебня А. А. Из записок по русской грамматике : В 4 т.— М., 1977.— Т. 4. Вып. 2.— С. 65.

¹⁴ Пор.: «Verb is the only part of speech in present-day English that has a morphological system based on a series of categories» (Ilyis B. The structure of Modern English.— London, 1971.— P. 76); «Іменник і дієслово виступають ядерними частинами мови через їх предикативну й аргументну спеціалізованість» (Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови. Морфологія.— Донецьк, 1996.— С. 8); «Дієслово є центральною частиною мови передусім тому, що воно як основний клас ознакових слів найчіткіше протиставляється іменникові — класові слів на позначення предметів» (Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Зазнач. праця.— С. 217) та ін.

¹⁵ Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию.— М., 1984.— С. 60.

¹⁶ Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Зазнач. праця.— С. 218; Ilyis B. Op. cit.— P. 76.

з яких може бути об'єктом спеціального вивчення, особливо в зіставному аспекті, а з другого, — вихідна парадигма дієслова в українській та англійській мовах охоплює різні за кількістю та лексико-граматичною природою «докатегорійні утворення»¹⁷.

Саме складність лінгвістичної природи дієслова зумовила різноаспектність його дослідження в площинах морфології, словотвору, синтаксису, лексичної семантики тощо, які в контексті сучасних лінгвістичних парадигм набувають нових обрисів і перспектив. Підтвердженням цього є численні наукові розвідки, присвячені теоретичному витлумаченню дієслівної природи як в окремих мовознавствах, так і в розвідках із контрастивістики (О. О. Потебня, О. М. Пешковський, Ю. О. Жлуктенко, Н. Ю. Шведова, Г. О. Золотова, Л. М. Васильєв, Ю. Д. Апресян, В. М. Русанівський, В. С. Перебийніс, І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, І. В. Арнольд, А. П. Муховецький, В. М. Манакін, І. М. Арібжанова, С. М. Сухорольська, В. С. Огоновська, Є. М. Уздинська, Ш. Р. Басиров, С. В. Шепітько, Н. Г. Мілих, Н. В. Єфремова, Ч. Хоккет, Р. Стоквелл, Р. Яндор, С. Ульман, Д. Кристал, Х. Хіддоусан, Р. Джекендорф, Е. Найда та ін.).

Ефективність зіставних досліджень будь-яких мовних явищ, як слушно зауважує М. П. Кочерган, залежить від коректності їхнього представлення, що передбачає відповідь принаймні на два основних питання: «що зіставляється» і «як зіставляється?»¹⁸. Зрозуміло, що відповідь на перше питання буде визначати шляхи розв'язання другого. Тому при зіставленні дієслівних систем української та англійської мов вибір шляху контрастивного аналізу є ключовим моментом у проведенні такого дослідження.

Відомо, що в теорії зіставного мовознавства розрізняють односторонній і двосторонній (багатосторонній) зіставний аналіз¹⁹. Необхідно наголосити на тому, що кожен із зазначених підходів, безперечно, має свої позитивні та негативні, як і проблемні, сторони, про що неодноразово зазначалося в контрастивних розвідках. За словами М. П. Кочергана, «перевага одностороннього підходу в тому, що він обходить без метамови, а недоліком у ньому є те, що зіставлення може проводитися тільки в одному напрямку (маємо образ другої мови як віддзеркалення першої)»²⁰. Зовсім протилежні проблеми виникають при двосторонньому підході: відсутність єдино визнаної метамови при рівноцінному статусі порівнюваних мов.

Обрання того чи іншого підходу до зіставлення мов зумовлюють передусім теоретичні та практичні настанови дослідника, сам матеріал дослідження, очікувані результати тощо. Навряд чи можна говорити про неефективність одностороннього підходу в лінгводидактиці, теорії перекладу та інших галузях прикладного мовознавства. Проте застосування одностороннього підходу в теоретичному мовознавстві стикається із цілою низкою перешкод, що ведуть до отримання менш ефективних результатів дослідження. Пріоритетним сьогодні видається двосторонній підхід до міжмовного зіставлення, цінність якого полягає насамперед у тому, що зіставлявані мови отримують статус рівноцінних, і це дає змогу уникнути «образу мови А в образі мови Б»²¹ та відійти від «етно-

¹⁷ *Безпояско О. К.* Граматика української мови. Морфологія // *Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М.* — К., 1993. — С. 157; *Вихованець І. Р., Городенська К. Г.* Зазнач. праця. — С. 220; *Плис В.* *Op. cit.* — Р. 130.

¹⁸ *Кочерган М. П.* *Основи...* — С. 35.

¹⁹ *Штернеманн Р. и др.* Введение в контрастив. лингвистику // *Новое в зарубежной лингвистике : Контрастив. лингвистика.* — М., 1989. — Вып. 25. — С. 153.

²⁰ *Кочерган М. П.* *Основи...* — С. 37.

²¹ *Манакин В. Н.* Сопоставительная лексикология. — К., 2004. — С. 104.

центризму, за якого опис інших мов та культур відбувається лише крізь призму своєї власної мови»²².

Водночас ми свідомі того, що «результати двостороннього зіставлення мають певну відносність» через те, що залучені до аналізу мовні засоби виявляють відмінність, зумовлену як специфікою системної та структурної організації зіставлених мов, так і деякою відносністю самого поняття *tertium comparationis* (t. c.) («третього члена порівняння») ²³.

З огляду на це при двосторонньому підході до міжмовного зіставлення відповідь на питання «як зіставляти?» передбачає передусім установаження об'єктивного, точного й адекватного щодо завдань дослідження *tertium comparationis*, який у контрастивістиці розуміють як «об'єктивну, не належну до жодної із зіставлених мов одиницю»²⁴, «систему ознак і правил, що існує незалежно від конкретних мов і прийнята гіпотетично-евристично»²⁵, «еталонну мову як суму абстрагованих дефініцій, що пояснюють будову всіх мов без їхніх типологічних відмінностей»²⁶, «спільну платформу, щодо якої визначають відмінні риси»²⁷. Попри визнання необхідності й значущості такого поняття в контрастивістиці, лінгвісти у своїх поглядах стосовно його сутнісної наповненості не однастайні. Неоднозначність тлумачення *tertium comparationis*, різновекторність кінцевих цілей зіставлення, методологічне підґрунтя тощо змушують дослідників оперувати різними термінологічними одиницями (пор.: мова-еталон, метамова, основа порівняння (зіставлення), «третій член порівняння»), надаючи їм або синонімічних, або специфічних смислів та обсягів.

Слідом за М. П. Кочерганом ми схилиємося до думки, що термін *tertium comparationis* ширший за поняття «мова-еталон», «оскільки охоплює не тільки природну чи штучно сконструйовану мову, а й вужчі, конкретніші об'єкти як основу порівняння»²⁸, і вважаємо за доцільне при двосторонньому міжмовному зіставленні дієслівних систем використання таких синонімічних понять, як «*tertium comparationis*» і «основа зіставлення».

Слід зауважити, що встановлення основи зіставлення нерозривно пов'язане з колом теоретико-методологічних засад, на які спирається дослідник. Як справедливо зауважує Р. Штернеманн, «формуючи t. c., слід прагнути до високого ступеня точності». Цитуючи Р. Конрада, Т. Левандовського, Г. Клауса та У. Бера, вчений зауважує, що позамовний характер t. c. відмінний від об'єктів зіставлення²⁹. Інакше кажучи, оскільки t. c. не тотожний жодній із зіставлених мов, але містить дані про мови, він повинен якомога точніше відбивати і формулювати особливості зіставлених мов.

З огляду на зазначене, у контрастивістиці поширене розуміння *tertium comparationis* (основи зіставлення) як гіпотетично встановленої сукупності інваріантних ознак, у яких чітко «простежуються погляди на теорію лінгвістики і теорію пізнання»³⁰. Нерідко, визначаючи основу зіставлення, ми отримуємо допоміжну конструкцію, яка по суті має авторське, відносно обмежене і парадиг-

²² *Вежбицкая А.* Семантические универсали и описание языков.— М., 1999.— С. 48.

²³ *Штернеманн Р. и др.* Знач. праця.— С. 146.

²⁴ Там же.— С. 144.

²⁵ *Helbig G.* Zu einigen Problemen der konfrontativen Grammatik und der Interferenz in ihrer Bedeutung für den Fremdsprachenunterricht.— Berlin, 1973.— H. 3.— S. 173.

²⁶ *Рождественский Ю. В.* Типология слова.— М., 1969.— С. 40.

²⁷ *Krzyszowski T. P.* Contrasting Languages : The Scope of Contrastive Linguistics.— Warszawa, 1990.— S. 15.

²⁸ *Кочерган М. П.* Основи...— С. 84.

²⁹ *Штернеманн Р.* Знач. праця.— С. 148.

³⁰ Там же.— С. 148.

мально спрямоване лінгвістичне підґрунтя. Проте практична цінність використання позамовного абстрактного поняття як основи зіставлення в міжмовному дослідженні видається високою, оскільки виправдовує себе тими завданнями, які ставить дослідник для досягнення мети.

Вибір основи зіставлення певною мірою зумовлений самою природою поняття «зіставлення», сутність якого досліджують загалом у колі інших наук, передусім у логіці та філософії. «Будь-яке зіставлення можна вважати результативним за умови дотримання необхідних логічних вимог до порівняння об'єктів», — стверджують логіки³¹. Зрозуміло, що такі об'єкти повинні бути однорідними, тобто віднесеними до одного природного чи логічного класу, а ознака, за якою вони порівнюються, — у виразненні належністю до класу ознак, що формують їхню якісну віднесеність. Із погляду філософських узагальнень, встановлення відношень зіставлення має сенс лише тоді, коли між одиницями множинності існує хоч яка-небудь подібність, здатна розчленувати цю множинність на класи абстракції (еквівалентності), у межах (в інтервалі абстракції) яких два будь-яких об'єкти виявляють тотожність щодо порівняння. Тим самим клас абстракції узагальнюють за ознакою, властивою всім предметам цього класу, яка, в свою чергу, ототожнюється з будь-яким конкретним предметом-носієм цієї ознаки³². Отже, в основі зіставлення є ознака, за якою співвідносяться об'єкти. При зіставленні вичленовується набір семантичних ознак, які в сукупності й утворюють *tertium comparationis*. Така основа забезпечує можливість зіставного дослідження об'єктів у визначеному обсязі ознак.

Зазначене вище певною мірою притаманне і лінгвістичним зіставним дослідженням, що дає підстави контрастивістам вважати основою зіставлення «позамовне поняття, не належне до жодної із зіставлюваних мов явище, дедуктивно сформульоване метамовою»³³, яке практично може бути представлене найрізноманітнішими засобами: лінгвістичною (граматичною, семантичною тощо) категорією, певними диференційними ознаками, функціонально-семантичним полем, семантичним полем, окремими концептами, пропозиціями та ін.³⁴

Правомірність вибору будь-якого із наведених засобів, вибраних і використаних як основа зіставлення, може бути обґрунтована й зумовлена багатьма факторами: лінгвістичною природою зіставлюваних одиниць, їхнім місцем у системі мов, аспектами порівняння, конкретними завданнями, методологічним підґрунтям, ступенем спорідненості зіставлюваних мов тощо.

Переходячи до проблеми встановлення *tertium comparationis* при двосторонньому порівнянні дієслівних систем української та англійської мов, зазначимо, що в нашому випадку на вибір основи зіставлення впливало, з одного боку, визнання об'єктом дослідження дієслівних систем, елементами множинності яких виступають дієслова як носії категорійної частиномовної ознаки, а з другого — обмеження виявлення різного роду міжмовних парадигматичних та синтагматичних відношень лексико-семантичними та формально-синтаксич-

³¹ Кондаков Н. И. Логический словарь-справочник. — М., 1985. — С. 568.

³² Новиков М. М. Принципы абстракции // Философская энциклопедия : В 5 т. — М., 1987. — Т. 4. — С. 365–366.

³³ Кочерган М. П. Основи... — С. 82.

³⁴ Див., зокрема, праці з контрастивного вивчення лексичної семантики української та англійської, іноді із залученням російської або німецької, мов (І. С. Подолян, І. О. Гаценко, Г. Л. Крищенко, А. М. Барабуля, Н. М. Кислицина, О. С. Скубашевська), терміносистем зіставлюваних мов (С. М. Кришталь, А. М. Ляшук, Е. Р. Брагіна), концептів (О. С. Бондаренко), функціонально-семантичних категорій (С. І. Терехова, В. А. Ригванова, Г. Г. Дрінко, О. В. Клименко, О. В. Боброва), морфологічних категорій (В. П. Березинський), морфолого-синтаксичних утворень (Ю. О. Лоскова), лінгвокультурологічних одиниць (К. Л. Бондаренко) тощо.

ними параметрами. Відповідно пошук основи зіставлення передбачав використання в ролі *tertium comparationis* такого позамовного поняття, яке б стало надійним підґрунтям для встановлення адекватного співвідношення між одиницями зіставлення на обраних нами парадигматичній та синтагматичній вісях аналізу.

На нашу думку, основою зіставлення в такому разі може бути узагальнена дієслівна семантико-граматична категорія процесуальності, семантичні та граматичні ознаки якої в їхній взаємодії і взаємозв'язках є її лінгвальною сутністю і загальною основою втілення й експлікації складної системи категорійних виявів дієслова в зіставлюваних мовах.

Надання процесуальності статусу узагальненої дієслівної категорії в нашому дослідженні потребує певних роз'яснень і уточнень. Відомо, що категоризація є одним із найфундаментальніших понять людської свідомості, теоретичним відображенням того, як людина сприймає та осмислює навколишній світ і як її досвід пізнання реалізується в значеннях мовних виражень. Категорія взагалі, як і мовна категорія зокрема,— це найзагальніше поняття, що утворюється як кінцевий результат абстрагування від предметів та їхніх визначальних ознак. Для такого поняття «не існує більш загального, родового поняття, разом з тим воно має мінімальний зміст, тобто фіксує мінімум ознак. Такий зміст відображає фундаментальні, найсуттєвіші зв'язки та відношення об'єктивної дійсності та пізнання»³⁵.

Істотно, що в сучасній лінгвістиці категорію розглядають як «одну із центральних мовних домінант» (поряд із формою, значенням та функцією)³⁶. Феномен категоризації охоплює всі рівні мовної системи, у межах яких виділяють різні за природою категорії. В основі виокремлення категорій лежать неоднакові за ступенем абстрагування та характером відношення до множинності мовних одиниць ознаки, що отримали назву категорійних. Номенклатура лінгвістичних категорій у сучасному мовознавстві є досить широкою за обсягом. Так, за типологічною класифікацією А. П. Загнітка, категорійну систему формують загальні (універсальні, стратифікаційні та орієнтаційні) категорії та «категорійні категорії», чи власне-категорії, представлені кляузивними (конклюдивними / деклюдивними), маніфестаційними (експліцитними / імпліцитними) та диференційними (класифікувальними / модифікувальними) категоріями³⁷. Традиційно в лінгвістиці розрізняють також граматичні (морфологічні та синтаксичні), лексичні, семантичні, словотвірні, гносеологічні, концептуальні, когнітивні та інші категорії, які розглядають у межах зазначених глобальних підсистем мовних категорій.

Перспективним видається дослідження категорійних ознак при міжмовному зіставленні, оскільки узагальнена, абстрактна природа категорійної ознаки, яка в більшості випадків має універсальний характер, може слугувати надійною основою зіставлення, забезпечуючи ефективний двосторонній аналіз мовних явищ. Підтвердженням цього є низка праць із зіставного мовознавства, концептуально зорієнтованих на встановлення мовних засобів вираження певної лінгвістичної категорії³⁸.

³⁵ Новейший философский словарь.— Минск, 2003.— С. 481.

³⁶ Загнітка А. П. Сучасні лінгвістичні теорії.— Донецьк, 2007.— С. 13.

³⁷ Там же.— С. 13–14.

³⁸ Див., наприклад, дисертаційні дослідження І. Г. Воротникової, Л. О. Дорошенко, В. А. Ригованової та ін.

Категорійна ознака «процесуальність» постійно домінує у визначеннях дієслова, поданих у теоретичних розвідках, словниках чи в підручничково-посібній літературі як у славістиці, так і в германістиці³⁹.

Виокремлюючи процесуальність як інтегральну дієслівну категорію, доцільно згадати думки І. І. Мещанинова стосовно основних ознак дієслівності (саме дієслівності, а не присудковості): «В основному вони (ознаки) зводяться до вираження процесу, ступеня його результативності, спрямованості, протяжності (в часі, в русі) і деталізації процесу в модальних, видових та інших відтінках»⁴⁰. Виходячи у своєму розумінні лінгвальної сутності дієслова як частини мови із синтаксичних позицій (синтаксичних функцій) предиката-присудка, І. І. Мещанинов кваліфікує процесуальність як визначальну рису слів цієї частини мови: «Зміст процесу запозичується дієсловом із речення й переноситься на дієслово як частину мови. У такий спосіб утворюється лексична виокремленість дієслова як самостійної групи слів»⁴¹. Зауважимо, однак, що в лінгвістиці існує й інше, звужене розуміння терміна «процес». Так, У. Чейф визначав процес як зміну стану⁴². Г. Г. Сильницький характеризує процес як певну зміну самого суб'єкта або таку, що зазнає перебігу всередині суб'єкта⁴³. Проте в більшості розвідок знаходимо підтвердження того, що процесуальність визначають як категорійну ознаку дієслова.

Застосування дієслівної категорії процесуальності як *tertium comparationis* у міжмовному зіставленні дієслівних систем передбачає з'ясування її лінгвістичної природи, яку можна потрактувати, взявши до уваги передусім характер ознаки, що категоризує. Безперечно, у тлумаченні процесуальності як категорійної ознаки дієслівного класу є низка суперечливих питань як частиномовної класифікації взагалі, так і виокремлення дієслова в частину мови зокрема. Мова йде про існування в сучасному мовознавстві діаметрально протилежних поглядів на «кількість і якість критеріїв»⁴⁴, які необхідно застосувати при виділенні частин мови, у тому числі й дієслова, сукупність яких визначатиме сутність категорійної ознаки процесуальності.

Відомо, що прихильники гомогенної класифікації наголошують на дотриманні єдиного принципу класифікації. Відповідно характер ознаки, покладеної в основу виокремлення дієслова, визначатиме і природу категорії процесуальності, надаючи їй лексичного (поняттєвого, семантичного) (Ш. Баллі, О. О. Шахматов, І. К. Кучеренко), морфологічного (А. М. Мухін, П. Ф. Фортунатов) або синтаксичного (О. М. Пешковський, О. О. Потєбня, І. І. Мещанинов, Л. Блумфілд, Ч. Фріз, К. Бюлер) статусу.

³⁹ Див., зокрема: *Вихованець І. Р., Городенська К. Г.* Знач. праця.— С. 218.; *Ilyish V.* Op. cit.— С. 31; *Кубрякова Е. С.* Части речи...— С. 76; *Бauder А. Я.* Части речи — структурно-семантические классы слов в современном русском языке.— Таллин, 1982.— С. 37; *Сентенберг И. В.* Семасиологическое основание глагола как части речи (на материале английского языка) // Семантические отношения внутри словосочетания и предложения : Сб. науч. тр.— Волгоград, 1984.— С. 86.; *Слюсарева Н. А.* Проблемы функциональной морфологии современного английского языка.— М., 1986.— С. 194; *Levin B.* Op. cit.— P. 24; *Leech G.* Meaning and the English Verb.— London, 2004.— P. 14.

⁴⁰ *Мещанинов И. И.* Глагол.— Ленинград, 1982.— С. 220.

⁴¹ Там же.— С. 229.

⁴² *Чейф У. Л.* Значение и структура языка.— М., 1975.— С. 118.

⁴³ *Сильницкий Г. Г.* Семантические классы глаголов и их роль в типологической семасиологии // Структурно-типологическое описание современных германских языков : Сб. науч. тр.— М., 1996.— С. 252.

⁴⁴ *Безпояско О. К.* Знач. праця.— С. 10.

Більш поширеним у сучасному мовознавстві є гетерогенний підхід до виділення частин мови, який, на протигагу гомогенному, охоплює комплекс мовних показників і в такій спосіб забезпечує відносну об'єктивність частиномовного поділу. Відносність такої стратифікації визначають кілька чинників, найпоказовішими з яких є, по-перше, неоднорідний набір класифікаційних ознак і, по-друге, визнання чи невизнання ієрархії класифікаційних критеріїв та встановлення в цьому аспекті основної, домінуючої ознаки.

У славистиці, зокрема русистиці та україністиці, поширеним є застосування щербівської концепції виокремлення частин мови, за якої при частиномовній класифікації необхідно враховувати три найпоказовіші ознаки: лексико-семантичну (поняттеву), морфологічну та синтаксичну. Традиційно з трьох ознак на перше місце ставлять морфологічну. Так, В. М. Русанівський зазначав: «Найбільш доцільною і “спокійною” є класифікація, в основу якої покладено морфологічний принцип, що доповнюється синтаксичним і лексико-семантичним»⁴⁵.

Існують й інші міркування щодо визначення основного критерію частиномовної стратифікації, якому підпорядковують решту ознак. Зокрема, І. Р. Вихованець ієрархію принципів частиномовної стратифікації вбачає такою: «... роль базового критерію виконує семантичний критерій, що зумовлює граматичну спеціалізацію слова в реченні або словосполученні; синтаксичний критерій, у свою чергу, є базовим для морфологічного критерію»⁴⁶.

Варто зауважити, що останнім часом на роль єдиної сутності, яка характеризує всі частини мови, висувають їхню ономаціологічну властивість — здатність бути номінативними знаками, знаками-назвами⁴⁷. У такому разі основним, домінуючим принципом виділення дієслова як частини мови постає ономаціологічний (у пізніших розвідках — когнітивний) принцип, який дає змогу зрозуміти витоки цього граматичного класу слів, «пояснити диференціацію перцептуально сприйманого світу й виокремлення в ньому певних цілісностей, їхніх частин і атрибутів»⁴⁸ та реконструювати на цій підставі шляхи можливого розвитку виділеного класу. У такому разі дієслівна категорія процесуальності потрактовується як ономаціологічна (поняттева, когнітивна), яка, в свою чергу, підпорядкована загальній «ономаціологічній категорії ознаки»⁴⁹. Зразки когнітивно-ономаціологічного аналізу частин мови представлені в працях М. Докуліла, Дж. Лайонза, Дж. Лакоффа, Р. Ренекера, О. О. Кубрякової, В. П. Даниленко, С. А. Жаботинської та ін.

Перетин і взаємозв'язок певних принципів логічної семантики, ономаціології, когнітології та функціональної граматики дають підставу деяким дослідникам кваліфікувати категорію процесуальності як функціонально-семантичну, представлену системою елементів, об'єднаних спільним смисловим інваріантом на позначення дії в широкому (абстрактному) смислі слова⁵⁰. За такого підходу функціонально-семантичне поле процесуальності охоплює не лише дієслівні лексеми, а й неоднослівні найменування дій, що відповідає концептуальним положенням теорії функціонально-семантичних полів як альтернативі й доповненню до традиційної рівневої моделі мови. Як функціонально-семантич-

⁴⁵ Там же.— С. 10.

⁴⁶ Вихованець І. Р., Городенська К. Г. Знач. праця.— С. 15.

⁴⁷ Кубрякова Е. С. Части речи.— С. 19.

⁴⁸ Селиванова О. О. Знач. праця.— С. 439.

⁴⁹ Кубрякова Е. С. Язык и знание.— С. 46

⁵⁰ Див., наприклад, Сидорец В. С. Неоднословные наименования в украинском и белорусском языках.— К., 1997.— 132 с.

ну називає категорію процесуальності й М. П. Кочерган у контексті аналізу проблем традиційної частиномовної класифікації⁵¹.

Безсумнівно, що когнітивний, як і прагматичний (комунікативно-функціональний), підхід (про кореляцію та зв'язок яких наголошує ряд дослідників)⁵² до частиномовної класифікації відкриває широкі перспективи для наукових пошуків у сфері мовної номінації та функціоналізму, особливо в аспекті сучасних наукових досліджень у галузі лінгвоконцептології, психолінгвістики, етнолінгвістики та лінгвокультурології.

Англійська та американська граматичні традиції представлені різними як гетерогенними, так і гомогенними частиномовними класифікаціями, відповідно до яких дієслово як частину мови визначають за неоднорідними щодо кількості та якості ознаками. Так, засновник класичної наукової граматики англійської мови Г. Суїт як базовий виділяв функціональний (синтаксичний) критерій, якому підпорядковані формальний і семантичний⁵³. Американський дослідник Р. Лонг основними визнавав два синтаксичні критерії: функцію та модифікатори слів, залишаючи семантичний критерій як неоднозначний для використання⁵⁴. Інші дослідження, які стосуються частиномовної класифікації, а отже і встановлення в цьому контексті характеру категорійної ознаки дієслова, представлені різновекторними поглядами на означену проблему. Порівняймо, наприклад, визнання функції як основної і єдиної ознаки виділення частин мови (Л. Рорабейкер, Г. Клерк, С. Грінбаум, Дж. Ліч, Я. Свартвік та ін.), урахування семантичних та синтаксичних критеріїв (Р. Пенс, Д. Емері), семантичних та функціональних (Дж. Граттан, П. Беррі) чи одночасне застосування формальних, функціональних і значенневих ознак (О. Єсперсен та ін.).

У радянському мовознавстві вчені-англісти здебільшого послуговувалися щербівським підходом до виділення частин мови, в тому числі й англійського дієслова, вказуючи при цьому на складність застосування морфологічного критерію до класифікації дієслова (пор., наприклад, викладені в теоретичних граматиках англійської мови міркування щодо цього Л. І. Іванової, В. В. Бурлакової, Г. Г. Почепцова, М. Я. Блоха, Б. О. Ільїша, О. І. Смирницького та ін.). Водночас існують й інші погляди, представлені, зокрема, у працях І. Б. Хлебникової, яка відстоює семантико-морфологічний підхід до частиномовної класифікації, В. С. Бархударова, який визнає за можливе виділення частин мови на синтаксично-морфологічній (ширше — граматичній) основі, та ін.

Природно, що за умови встановлення різного роду ієрархічних відношень у системі гетерогенних класифікаційних ознак дієслова, узагальнена категорійна ознака «процесуальність», як і сама дієслівна категорія процесуальності, може отримати неоднозначні характеристики і бути потрактована як морфолого-синтаксична, семантико-синтаксична, семантико-граматична, лексико(семантико)-функціональна тощо.

Варто зауважити, однак, що встановлення однієї послідовної, стрункої і несуперечливої ієрархічної схеми класифікаційних ознак, сукупність яких визначає характер узагальненої частиномовної категорійної ознаки дієслова в українській та англійській мовах, видається справою малопродуктивною, а почасти і

⁵¹ Кочерган М. П. Вступ...— С. 301.

⁵² Див, зокрема: Загнітко А. П. Сучасні функційно-лінгвістичні теорії // Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. Сер. «Лінгвістика»: 36. наук. пр.— Херсон, 2006.— Вип. 4.— С. 17; Селиванова О. О. Значч. праця.— С. 439.

⁵³ Sweet H. A new English Grammar. Logical and Historical.— Oxford, 1955.— P. 35.

⁵⁴ Long R. B. The Sentence and the Parts. A Grammar of Contemporary English.— Chicago, 1961.— P. 35.

неможливою, передусім через флективність української мови та переважну аналітичність англійської. Зокрема, якщо морфологічний критерій є незаперечним для частиномовної класифікації в україністиці, то для англійської мови зі слабо розвиненою морфологічною системою, він видається майже непридатним.

Тому ми не маємо на меті теоретичного узагальнення й обґрунтування ієрархії критеріїв частиномовної (зокрема дієслівної) стратифікації як передумови лінгвістичного осмислення процесуальності. Натомість 1) надаючи узагальненій дієслівній категорії «процесуальність» статусу *tertium comparationis* (основи зіставлення) в міжмовному зіставленні дієслівних систем, 2) визнаючи об'єктом дослідження однорівневі мовні одиниці, 3) проводячи міжмовний аналіз на емічному рівні, 4) дотримуючись принципу системності контрастивних розвідок, 5) враховуючи набутки славістики (русистики та україністики) й германістики (зокрема англістики) у витлумаченні категорійної ознаки процесуальності, 6) застосовуючи двосторонній підхід до зіставлення дієслівних систем української та англійської мов та 7) спрямовуючи міжмовне зіставлення на встановлення співвідношень між дієслівною лексико-семантичною парадигматикою та формально-синтаксичною синтагматикою, вважаємо за правомірне визнання узагальненої дієслівної категорії «процесуальність» як семантико-граматичної.

Таке трактування характеру ознаки, що категоризує дієслово з-поміж інших частин мови, з одного боку, відбиває сучасне розуміння лінгвістичної сутності цієї частини мови, а з другого — створює підґрунтя для встановлення відповідних міжмовних співвідношень між дієслівними системами української та англійської мов, які, перебуваючи в певному відношенні щодо ознаки «процесуальність», набувають у міжмовному вивченні ознак компарабельності.

Зауважимо, що визнання дієслівної категорії процесуальності як семантико-граматичної дає можливість провести міжмовне зіставлення засобів її вираження на двох мовних рівнях: лексичному та граматичному, визначивши загальні тенденції (в межах окреслених аспектів зіставлення) щодо вираження та взаємозв'язку лексичної та граматичної семантики дієслівних одиниць. На думку І. Р. Вихованця, «постійна спрямованість граматики на лексику, яка, з одного боку, свідчить про семантичне підґрунтя формування граматичних категорій і, з другого боку, розкриває закономірності граматичної спеціалізації кожного (особливо показовим щодо цього є становлення новостворених лексичних одиниць) слова, уможливорює функціонування мови і її взаємопов'язаних ярусів у процесі мовленнєвої реалізації»⁵⁵.

Визначаючи дієслівну категорію процесуальності як основу міжмовного зіставлення української та англійської мов, ми свідомі того, що адекватне трактування її лінгвальної сутності можливе лише за умови врахування взаємозв'язку узагальненої дієслівної семантики та властивих цьому розряду слів власне-дієслівних та невластивих-дієслівних (термінологія українських граматистів) граматичних категорій, які по-різному характеризують перебіг процесуальної ознаки. Найповніше семантико-граматичну природу дієслова відбивають категорії часу та способу, яким надають статусу визначальних у системі граматичних категорій дієслова, та категорія виду як більш периферійна щодо зазначених категорій. Функціонування інших граматичних категорій дієслова, на думку дослідників, залежить від зв'язків і відношень з іншими словами, що дало підставу тлумачити такі категорії як невластиві-дієслівні, зарахувавши до них зумовлені відповідними категоріями іменника категорії особи, числа та (в українській мо-

⁵⁵ Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. — К., 1988. — С. 12.

ві) роду. Як морфолого-словотвірно-синтаксичні останнім часом розглядають категорії перехідності / неперехідності та стану, а до семантико-синтаксичних категорій дієслова зараховують міжривневу категорію валентності.

У різних мовах, у тому числі в українській та англійській, поєднання цих морфологічних категорій є специфічним. Одні з них виразніше (в плані формалізованих виражень значенневих варіантів) представлені в українській мові, наприклад, категорія виду, яка дотична до семантичних параметрів процесуальності, інші мають меншу значенневу наповнюваність, як і типізовані форми вираження.

Так, наприклад, в українській мові, на відміну від англійської, досить розвинений синтетизм дієслівних словоформ, на тлі якого постає взаємопов'язана система аспектуальних, вужче — видових, різного роду значенневих варіантів відповідних категорій.

Спробуємо, наприклад, потрактувати категорійну процесуальність, виражену дієслівною словоформою *почитувати* (пор.: *читати*). Така форма відсутня в англійській мові. На інтуїтивному рівні процес, виражений цим словом, сприймається як: а) зумовлена певним суб'єктом дія, пов'язана з вольовим, розумовим напруженням, скерованим на зорове сприйняття інформації; б) така дія дещо послаблена на фоні дії, вираженої дієсловом *читати*; в) вона є дією повторюваною; г) повторюваність дії є нерегулярною, неперіодичною.

Отже, якщо процесуальність дієслів укр. *читати* — англ. *to read* можна обмежити лише першою визначальною характеристикою (а), яка чітко співвідносить слово з простим денотатом в обох мовах, то осмислити процесуальність, виражену українським дієсловом *почитувати*, можна лише в сукупності всіх виділених характеристик.

Підсумовуючи, зауважимо, що процесуальні дієслівні (вербальні) граматичні ознаки, сума цих ознак, які виділяють дієслово з-поміж інших повнозначних слів у різних мовах, є величиною непостійною. Проте всі чи хоча б частина таких ознак повинна бути експлікованою для виділення категорійної процесуальності, а отже, й дієслівних найменувань загалом.

Виходячи із загальновизнаного тлумачення категорії як сутності, що «1) має як мінімум два елементи, 2) які повинні вступати у відношення та 3) що можуть утворювати спільну властивість»⁵⁶, дієслівну категорію процесуальності розглядаємо як систему протиставлених одна одній менших за ступенем абстракції величин, представлену трьома підкатегоріями: «процесуальність — дія», «процесуальність — стан» та «процесуальність — відношення»⁵⁷. Очевидно, що в межах кожної з підкатегорій як родового поняття виділяють протиставлені поняття видового характеру — мікрокатегорії, сформовані відповідними значенневими варіантами. Істотно, що кількість мікрокатегорій, як і їхніх значенневих варіантів, визначається ступенем абстракції та узагальнення, якими керується дослідник, та метою і завданнями, які окреслюються при встановленні відповідних міжмовних співвідношень. Так, наприклад, підкатегорію «процесуальність — дія» утворюють такі можливі мікрокатегорії: «дія — рух, переміщення в просторі» (пор.: укр. *відходити, доходити, входити, переходити, відбігати, вибиратися, добиратися, викарбукуватися, відскакувати, злітати*

⁵⁶ Загнітко А. П. Сучасні лінгвістичні... — С. 13.

⁵⁷ Окремі міркування щодо цього див.: Іваницька Н. Б. Система значенневих варіантів семантичного макрокомпонента категорії процесуальності українських та англійських дієслів // Мовознавство. — 2007. — № 3. — С. 62–68; Іваницька Н. Б. Співвідношення дієслівних найменувань процесуальних денотатів в українській та англійській мовах // Українська мова. — 2007. — № 3. — С. 44–53.

та ін.; англ. *to go (out, away, from), to turn (off, aside, from), to ride (to), to move (out of), to rush (out), to dash (out)*); «дія — каузація на об'єкт» (пор.: укр. *спричиняти, руйнувати, зв'язувати, палити, спалювати* та ін.; англ. *to damage, to destroy, to expose, to burn, to arrest, to detain, to punish etc.*); «дія — інтелектуальна діяльність» (пор.: *розуміти, сприймати*; англ. *to understand, to perceive, to meet, to look (through), to distinguish*); «дія — мовна діяльність» (пор.: укр. *вимовляти, доповідати, бажати, зачитувати, заявляти, коментувати, називати, обговорювати, відмовлятися*; англ. *to utter, to report, to announce, to proclaim, to declare, to report, to swear, to commentate*) тощо.

Підкатегорія «процесуальність — стан» може охоплювати менші за ступенем абстракції мікрокатегорії: «стан — початкова стадія буття (існування)» (пор.: укр. *виникати, відроджуватися, закрадатися, зароджуватися, наставляти*; англ. *to arise, to spring (up), to revive, to originate, to appear, to breed*); «стан — власне буття (існування)» (пор.: укр. *бути, полягати, коротати, виявлятися, існувати, снівіснувати*; англ. *to be, to exist, to consist (in), to lie (in), to experience, to survive (on), to last*); «стан — кінцева стадія буття (існування)» (пор.: укр. *гинути, вмирати, звершуватися, закінчуватися, замирати, замовкати*; англ. *to perish, to die, to finish, to desert, to stop, to cease*) тощо.

Підкатегорію «процесуальність — відношення» формують такі ймовірні мікрокатегорії, як «відношення — володіння» (пор.: укр. *володіти, брати, отримувати, губити, втрачати*; англ. *to obtain, to receive, to get, to pass*); «відношення — частина / ціле» (пор.: укр. *ділити, поділяти, розщеплювати, розподілятися, членуватися, роздвоїтися, розполовинитися* та ін.; англ. *to divide (in, into), to separate, to part, to syllabify, to syllabicate, to separate, to set apart, to detach*); «відношення — міжособистісні стосунки» (пор.: укр. *балувати, вірити, ворогувати, заздрити, жаліти, кохати*; англ. *to love, to hate, to detest, to adore, to envy*) тощо.

Визначені підкатегорії узагальненої дієслівної категорії процесуальності в основі своїй мотивуються онтологічними чинниками, їхньою глибинною семантикою, на якій ґрунтується вся сукупність дієслівних найменувань в обох мовах. Так, англійське дієслово *to arrest* є виразником мікрокатегорії «дія — каузація на об'єкт» підкатегорії «процесуальність — дія». В основі онтології цього найменування лежить активна дія суб'єкта, спрямована на об'єкт, який є результатом дії. Англійське найменування цієї дії має розгалужену сітку словесних українських відповідників: *to arrest (a thief) — арештовувати, to arrest (progress) — призупинити, to arrest (smb's career) — перешкоджати, to arrest (smb's eyes) — концентрувати, затримувати*. Отже, дієслово *to arrest* яскраво відтворює роль предметного (суб'єктного) каузатора, що спричиняє виникнення процесуальної ознаки останнього. Онтологію цієї ознаки пояснює процесуальний денотат, існування (виникнення) якого зумовлене каузативними можливостями відповідних суб'єктних субстанцій.

Типовим носієм значення мікрокатегорії «дія — фізична дія» підкатегорії «процесуальність — дія» є українське дієслово *будувати*, глибинна семантика якого спроектована на денотат із значенням «створювати щось нове, що є результатом активної дії суб'єкта» (*споруджувати, виготовляти, складати, організовувати, утворювати* та ін.). Відповідником українського дієслова *будувати* є англійське дієслово *to build*, що охоплює широке коло найменувань, диференційованих залежно від об'єкта як результата дієслівної каузації: *to build (a house, a cottage, a church) — будувати, to build (foundations) — закладати, to build (a railway) — прокладати, to build (a nest) — вити, to build (a fire) — розпалювати, to build (a coat) — шити* тощо. Отже, каузацію стосовно інваріантного дено-

тата в межах усієї системи його варіативних реалізацій в обох мовах можна розглядати як глибинну з властивою їй здатністю більшою чи меншою мірою виявлення й називання в обох мовах.

У такий спосіб видається можливим дослідити дієслівну наповнюваність спільних для зіставлених української та англійської мов підкатегорій, мікрокатегорій та їхніх значеннєвих варіантів, встановивши спільні та відмінні семантичні й формальні засоби їхньої мовної репрезентації. Ці засоби вираження розглядаємо в межах співвідносних лексико-семантичних полів та мікрополів, міжмовний аналіз яких дає змогу виявити кореляційні та лакунарні зони у вираженні тих чи інших мікрокатегорій, підкатегорій і, зрештою, узагальненої дієслівної категорії «процесуальність».

Загалом дієслівна категорія «процесуальність», підкатегорії «процесуальність — дія», «процесуальність — стан», «процесуальність — відношення», їхні мікрокатегорії та значеннєві варіанти останніх, лінгвістичну сутність яких виявляють взаємопов'язані семантичні та граматичні ознаки, притаманна дієслівним системам обох мов, хоч вияв, як і їхня формалізація виражальними засобами, безперечно, є специфічними в зіставлених мовах, що й становить науковий інтерес для контрастивістики.

Перспективність міжмовного зіставлення дієслівних систем, зокрема української та англійської мов, можлива за умови двостороннього підходу до контрастивного дослідження. При цьому в ролі *tertium comparationis* (основи зіставлення) виступає узагальнена дієслівна категорія процесуальності, обґрунтування можливості та ефективності застосування якої підтверджуємо такими міркуваннями.

Процесуальність — це своєрідна теоретична модель, репрезентована в мові дієсловом, сукупністю його семантичних та граматичних ознак. Ця узагальнена дієслівна категорія засвідчує вияв людського чинника в мові, є продуктом його мисленнєво-психологічних потенцій, що забезпечує можливість мовної номінації відповідних фрагментів картини світу.

Представлене розуміння семантико-граматичної природи категорії процесуальності відображає сучасні погляди лінгвістів на виокремлення дієслова як частини мови і дає підстави використовувати цю категорію як основу зіставлення при міжмовному дослідженні дієслівних систем у різних аспектах, зокрема лексико-семантичному та формально-синтаксичному.

Основними ознаками категорії процесуальності як *tertium comparationis* (основи зіставлення) можна вважати її належну теоретичну експлікацію, позамовну, абстрактну, узагальнену природу поняття, відмінну від об'єкта дослідження, можливість проектувати релевантні для зіставлення ознаки дієслівних систем і забезпечувати в такий спосіб зіставлюваність об'єктів дослідження, а також здатність виступати об'єднувальним параметром при встановленні лексико-семантичних та формально-синтаксичних співвідношень у межах досліджуваного матеріалу.

(Вінниця)

N. B. IVANYTSKA

TERTIUM COMPARATIONIS IN THE CONTRASTIVE STUDY OF VERB SYSTEMS

The article deals with the choice of *tertium comparationis* in the two-way contrastive analysis of the Ukrainian and English verbs. The author gives proofs of using the semantic-grammatical category «verbiality» as the effective base of comparison to ascertain the interlanguage correlation between the verbs' systems.

Key words: interlanguage comparison, *tertium comparationis* (the base of comparison), parts of speech systems, verb, the category «verbiality» .